

ВПЛИВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА СУЇЦИДАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ МОЛОДІ

THE INTERNET'S INFLUENCE ON THE PROMOTION OF SUICIDAL BEHAVIOURS AMONG YOUNG PEOPLE

Стаття присвячена дослідженню особливостей Інтернет-поведінки молодих людей, що сприяють розвитку кіберсуїциду, потенційних причин, які спонукають до кіберсуїциду, а також рівню вираженості факторів ризику суїциду. З розвитком Інтернету збільшується кількість людей, що віддають перевагу віртуальному спілкуванню, це призводить до руйнування людських взаємин у реальному житті та появи депресії. У кризові періоди життя молода людина з цікавості або з метою знайти співрозмовників і обговорити свої проблеми може легко зайти на сайти, що пропагують суїцид. У мережі Інтернет є безліч сайтів, форумів та груп, де поширюється інформація про суїцид у молодіжному середовищі, віртуальна реальність ідеалізує смерть в молодості. Респондентами виступили веб-серфери (користувачі Інтернету), що проживають у місті Одеса. За допомогою Інтернет-анкетування та психодіагностичних методик було отримано дані, які свідчать, що найважливішою особливістю Інтернет-поведінки є анонімність та безкарність. Молодь, яка схильна до суїциду, привертає до себе увагу оточуючих, вимагаючи співчуття і розуміння, в них домінує емоційність. Класифікуючи моделі Інтернет-поведінки за цілями веб-серферів, ми пропонуємо їх поділ на пошукові, розважальні, презентаційні та комунікаційні. Веб-серфери знають і відчували інтернет-тролінг і кібермобінг, вони засуджують кіберсуїцид. Причинами кіберсуїциду, на думку респондентів, є проблеми в особистому житті, протест, заклик, уникнення, самопокарання, відмова від життя. Суїцидальні наміри людини за допомогою Інтернету легко формуються і посилюються, тому що в віртуальному світі індивід ще більш самотній, ніж в реальному. Сучасні реалії такі, що досліджень про особливості впливу мережі Інтернет на суїцидальну поведінку молоді недостатньо, цей феномен потребує вироблення технології зниження

ризиків суїциду та розроблення профілактичних заходів.

Ключові слова: суїцид, кіберсуїцид, суїцидальна поведінка, суїцидальні ризики, веб-серфери.

The paper studies Internet behaviours of young people promoting cybersuicide, its probable causes and risk factors. The development of the Internet encourages more and more people to prefer virtual communication. It destroys human relationships in real life and causes depression. In times of crisis, a young person, being curious or seeking to find someone to talk to and discuss his or her problems, can easily come across suicidal websites. There are websites, forums and groups that spread information about suicide in the youth environment, and virtual reality idealizes young death.

The respondents were web-surfers (Internet users) from Odesa. Online questionnaires and psychodiagnostic techniques prove that the most important features of Internet behaviours are anonymity and impunity. Suicidal young people are incredibly emotional and attract the attention of others, demanding compassion and understanding. According to their goals, the forms of Internet behaviours are related to search, entertainment, presentation and communication. Web-surfers have experienced Internet trolling and cyber-mobbing and criticize cybersuicide. The respondents believe that the causes of cybersuicide involve problems in personal life, protest, appeal, avoidance, self-punishment, rejection of life.

Suicidal intentions easily originate and amplify because of the Internet since the individual is even more lonely in the virtual world than in the real world. Unfortunately, the issue of the Internet's influence on the promotion of suicidal behaviours among young people has not been addressed yet. Therefore, it is crucial to develop relevant technologies to reduce the risk of suicide and take preventive measures.

Key words: suicide, cyber suicide, suicidal behavior, suicidal risks, web-surfers.

УДК 316.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.11>

Нікон Н.О.

к.соціол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи
Одеський національний політехнічний університет

Постановка проблеми. Наприкінці 20 та на початку 21 ст. бурхливий розвиток Інтернету змінив шлях пошуку та обміну інформацією, особливо серед молоді. Інтернет як засіб комунікації став поширеним культурним явищем, проявом еволюційного процесу. Інтернет – це незаперечний ключовий ресурс і потужний комунікаційний інструмент. Для багатьох він займає майже головне місце в професійній діяльності, а також є місцем для розваг, ігор, спілкування, де легко знайти людей зі спільними інтересами.

Незважаючи на широке поширення Інтернету, у нього є недоліки. Надмірне використання Інтернету прямо пов'язане з рядом

соціально-психологічних проблем, серед яких депресивні симптоми, самотність, тривога. Користувачі Інтернету мають вільний доступ до інформації, що міститься на просторах веб-сторінок. Вони можуть містити депресивний контент, на них публікуються новини про суїциди, способи їх здійснення та навіть докладний опис. Так, наприклад, за запитом «як покінчити життя самогубством» в пошуковому рядку “Google” знайшлося 2,5 млн результатів. Інтернет, а точніше веб-сайти із суїцидальним контентом, виступають фактором суїцидальних дій для зневіреної молоді. Контент віртуальних сайтів самогубств спрямований на доведення його учасників

до суїциду. Не можна стверджувати, що суїцидальний контент може довести людину до суїцидальних дій, але за допомогою Інтернету це можуть зробити користувачі мережі. В Інтернеті люди можуть створювати, наприклад, клуби самогубців у соціальних мережах або «групи смерті», де адміністратори штовхають людей до суїциду.

Аналізуючи статистичні дані суїцидів в Україні, необхідно зважати на те, що достовірні факти, присвячені проблемі, відсутні, інформація про даний феномен досить суперечлива та сумнівна. Однак навіть поверхневий аналіз може показати, що в Україні ця проблема стоїть гостро. У різних джерелах вказується, що в Україні на 100 тисяч населення припадає від 22 до 30 самогубств. Середні показники самогубств більш ніж значні – щорічно тільки за офіційними даними Державної служби статистики України накладають на себе руки майже 12 тис. українців [1]. В Україні чоловіки здійснюють самогубства в 4–5 разів частіше, ніж жінки [10, с. 95]. Групами високого ризику являються молоді люди, наслідки самогубств яких особливо важкі для суспільства та їх сімей. Спілкування в Інтернеті може стати приводом для самогубства, але причини суїцидів молодих людей необхідно шукати в реальному світі, а не у віртуальному просторі. Саме тому доцільним є вивчення чинників, що сприяють або можуть сприяти розвитку кіберсуїциду¹ інтернет-користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням суїциду займаються вчені різних областей знання – філософії, психіатрії, антропології, психології, соціології, права, що дозволяє розглядати його з мультидисциплінарних позицій.

Однією з перших ще у середині 18 ст. цим феноменом зацікавилася медицина, а вже у 19 ст. зростає кількість думок та поглядів психологічних (Р. Гаупп, З. Фрейд, Г. Полмайер, К. Меннінгер, Д. Юм, Д. Хілмен, Г. Гордон, В. Бехтерев, І. Сикорський) та соціологічних концепцій (Е. Дюркгейм, В. Тард, П. Сорокін, Я. Гилинський, В. Шилова). В 30–70-ті рр. 20 ст. в СРСР тема самогубства була щільно закрита не тільки для суспільства, але і для наукової спільноти. Починаючи із 70-тих рр. 20 ст. розпочався розвиток науково-дослідних розробок в області проблематики суїциду. Особливо необхідно відзначити діяльність в цій області А. Амбрумової, А. Лихачова, М. Феноменова, А. Коровіна, В. Тихоненко, С. Бородіна, Л. Постовалової та інші.

Серед сучасних українських дослідників суїциду слід відзначити Т.В. Бондар,

П.Н. Жужуленко, С.Е. Захаров, А. Кравчук, Г.Ф. Кривда, Р. Мамчиц, В. Менделевич, А.Н. Моховиков, Л. Найдонова, Л.А. Пироженко, В.А. Розанов, Г. Стеценко.

У міру історичного розвитку суспільства змінюється не тільки поняття «суїцид», а також його інтерпретація. Суїцидальна поведінка молоді в останні роки все частіше стає предметом наукових досліджень, а дискусії в цьому напрямку викликають великий суспільний резонанс. Сучасні дослідники велику увагу приділяють питанням соціальної географії в проблемі суїцидів, кліматичним чинникам, впливу інформаційних технологій та мережі Інтернету на суїцидальну поведінку людей, при цьому розглядають використання Інтернету як інструмент, за допомогою якого розвивається кіберсуїцид та кібермобінг².

Постановка завдання. Дослідження присвячене вивченню особливостей Інтернет-поведінки молодих людей, що сприяють розвитку кіберсуїциду, потенційних причин, які спонукають до кіберсуїциду, а також вивченню рівня вираженості факторів ризику суїциду інтернет-користувачів та рівню схильності до суїцидальних реакцій.

Дослідження проводилося за допомогою методу Інтернет-анкетування, додатково використовувалися психодіагностичні методики суїцидальної поведінки – методика «Карта ризику суїциду» Л.Б. Шнейдер (визначення ступеню вираженості факторів ризику суїциду у суб'єктів), методика незакінчених речень (проективна методика, що дозволяє цілеспрямовано з'ясувати ставлення випробуваного до навколишнього і деякі особистісні установки); опитувальник суїцидального ризику за модифікацією Т.Н. Разуваєва (діагностика суїцидального ризику та виявлення рівня сформованості суїцидальних намірів).

Вибіркова сукупність складала 200 осіб – веб-серферів, основними критеріями відбору був вік (16–35 років) та місце проживання (м. Одеса), відбір респондентів є стихійним, що характерне для Інтернет-опитувань. Вибіркова сукупність дослідження за використанням психодіагностичних методик складала 30 осіб (15 чоловіків і 15 жінок віком від 17 до 25 років). Дослідження проводилося в листопаді 2018 р., обробка емпіричних даних здійснювалася із використанням статистичного пакету "SPSS".

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві Інтернет займає одне з головних місць у діяльності людей, він впливає на життя молоді, поведінку, світогляд та думки, в тому числі суїцидальні.

¹ Кіберсуїцид – досить новий різновид групового або індивідуального самогубства, що вчиняється в результаті використання інтернет-ресурсів [13, с. 157].

² Кібермобінг – навмисні образи, погрози, дифамації і повідомлення іншим даних, що компрометують за допомогою сучасних засобів комунікації, як правило, протягом тривалого періоду часу [4].

Тому доцільним є проведення дослідження стосовно цієї проблематики.

В Інтернеті користувачі (веб-серфери) можуть знайти будь-яку інформацію згідно зі своїми інтересами або діяльністю, інформація може бути корисною і сприяти розвитку, а може навпаки, мати негативний, оманливий характер, що також сприяє формуванню світогляду, сприйняття та настроїв. Близько чверті опитаних (22%) вважають, що сучасні молоді люди швидко і позитивно розвиваються завдяки Інтернету, протилежну думку висловили 13% опитаних. Стосовно позитивного/негативного впливу Інтернету на сучасну молодь думки респондентів розподілилися рівнозначно (по 25%), амбівалентні відповіді свідчать про нерозуміння того, які соціально-психологічні наслідки може мати використання мережі.

Веб-серфери віддають перевагу сайтам з огляду на власні цілі та орієнтуючись

на особистісні критерії. За останні півроку веб-серфери найчастіше відвідували соціальні мережі, блоги та сайти із електронною поштовою скринькою (94% – соціальні мережі, 67% – сайти з електронною поштовою скринькою), середні показники відповідей стосуються сайтів для перегляду фільмів, інтернет-магазинів, торентів, серверів онлайн-ігор та найменший відсоток – сайтів знайомств, сайтів з контентом для дорослих і з забороненим контентом.

Веб-серфери визначають, що на вказаних сайтах їх утримує такі причини: для них цей сайт є перевіреним джерелом інформації (26%); сайт має гарний дизайн та зручний у використанні (21%); сайт обирають, тому що там знайомі користувачі (15%); подобається тематика сайту та атмосферність (15%); сайт допомагає справлятися з особистими проблемами (9%); сайт можна використати для заробітку (8%); є власниками сайту 6% респондентів.

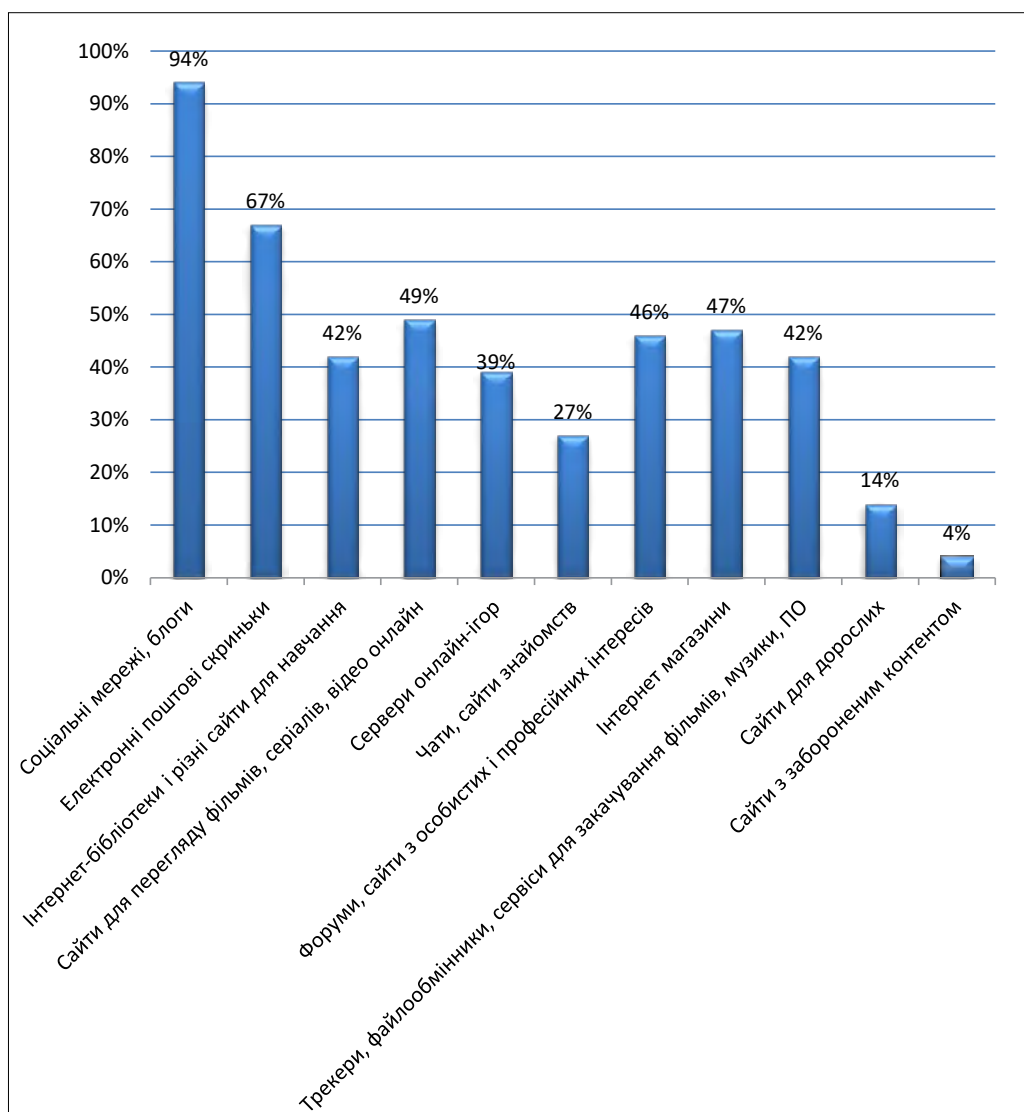

Рис. 1. Найпопулярніші сайти, відвідувані за останні півроку респондентами

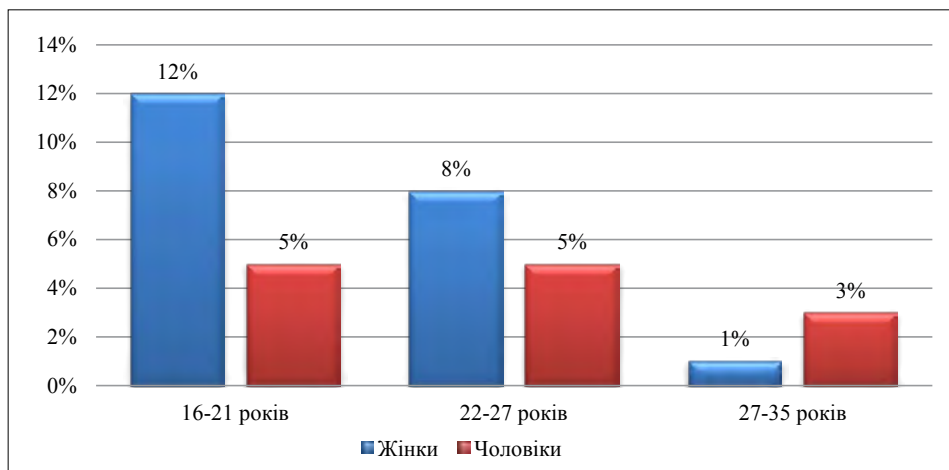

Рис. 2. Розподіл респондентів, що піддалися кібербулінгу, за статтю та віком

Отже, веб-серфери використовують сайти, які є джерелом інформації, а також цінують тематику сайту і зовнішній вигляд.

Стосовно того, що Інтернет є вільним простором, в якому на свій розсуд можна робити все що забажаєш, висловилися більшість (71%) респондентів, 16% респондентів не погодились із такою думкою, вагаються з відповіддю 13% опитаних.

Оскільки Інтернет – це простір, який є анонімним, то користувачі Інтернету можуть обирати поведінку, яка не властива їм у реальному житті. За власними визначеннями для них характерні такі моделі поведінки: жартування над друзями в Інтернеті (61%); ввічливість у спілкуванні в Інтернеті (53%); іноді ображають користувачів у соціальних мережах (39%); буває тролінг³ через анонімність в Інтернеті (28%). Цікавим є той факт, що ті ж самі респонденти визначають, що в мережі зустрічалися з негативними і агресивними користувачами (60%), зустрічалися з позитивними користувачами (40%), зустрічалися з ввічливими користувачами (37%).

Таким чином, веб-серфери стикаються з негативними і агресивними користувачами Інтернету більше, ніж з ввічливими та позитивними, причому самі в більшості ввічливі в спілкуванні та жартівливі із друзями.

Причини, із яких існує агресія в Інтернеті це, по-перше, анонімність (87%), по-друге, бажання самоствердитися (47%) та по-третє, це бажання виплеснути негативні емоції (49%).

Результати дослідження підтверджують, що однією із характерних моделей поведінки, яка часто зустрічається у користувачів мережі, є така форма агресії, яка відбиває жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити

людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів, або як її називають «кібербулінг», респонденти визнали, що вони були жертвою Інтернет-цькування (34%), серед них більше жінок визнали, що ставали жертвою Інтернет-цькувань (21% респондентів), чоловіків – 13%.

Причинами існування кібербулінгу є анонімність – 96%, психологічні відхилення «тролів» – 55%, особиста помста – 33% респондентів. Серед тих респондентів, які визнали, що піддавалися кібербулінгу, – 34%, обговорювали цю проблему з друзями (7%), з педагогами, соціальними працівниками – 3%, з батьками – 2%, але більша частина респондентів ні з ким не обговорювали проблему – 22%.

Про сайти з депресивною або суїцидальною тематикою знає 76% респондентів, молоді люди відвідують ці сайти унаслідок пошуку шляхів відмови від життя – 48%, цікавості – 21%, уникнення особистих проблем – 18%, для знайомств з новими людьми і пошуку нових емоцій – 9%, для помсти – 4% респондентів.

Серед тих, хто піддавався кібербулінгу, більша кількість респондентів це жінки віком від 16 до 21 року. Серед основних причин виявлення такої форми поведінки, на думку респондентів, є анонімність, серед тих, хто піддавалися кібербулінгу, проблему обговорюють з друзями, але більша частина не обговорює такі проблеми та замикається в собі, що є соціально небезпечним для людини, значна більшість користувачів мережі знає про існування сайтів з депресивною або суїцидальною тематикою. Основний контингент користувачів мережі Інтернет на сайтах, присвячених суїцидальній поведінці, причинам і способам суїциду, – це молодь.

У зв'язку з очевидною актуальністю поставленої проблеми було поставлене завдання виявити індивідуальні особливості осіб моло-

³ Тролінг – розміщення провокаційних повідомлень у мережі для привернення уваги та збудження активності, що може спричинити конфлікт [8].

дого віку, що мають схильність до суїциду, за допомогою психодіагностичних методик.

За допомогою методики «Карти ризику суїциду» Л.Б. Шнейдера було визначено ступінь вираженості факторів ризику суїциду у респондентів та отримано такі результати: ризик суїциду незначний у більшості респондентів – 74%; ризик суїциду присутній у 18% респондентів; ризик суїциду значний у 8% респондентів. За біографічними даними, жоден респондент не мав суїцидальну спробу або не мав родича, який міг зробити спробу суїциду. Проте 30% мають недолік тепла в родині, а у 8% цей недолік сильно виражений. За актуальною конфліктною ситуацією у 61% не виявлено конфліктної ситуації з найближчими родичами або педагогом, у 27% конфлікт є, але він слабо виражений, та у 12% цей конфлікт яскраво виражений. У конфлікті з групою 36% мають слабо виражений конфлікт з однолітками, 8% мають сильно виражений конфлікт. У конфліктній ситуації 8% мали слабо виражені висловлювання з погрозами до суїциду, та ще у 8% висловлювання щодо таких погроз були сильно виражені. В емоційному забарвленні у 66% респондентів не виявлено почуття апатії або безсилля, у 26% це почуття слабо виражене і у 8% це почуття сильно виражене. Також 8% респондентів вважають, що конфліктна ситуація нездоланна, і цей показник у них сильно виражений. У факторах ризику, пов'язаних з вольовою сферою особистості, 44% мають сильно виражену рішучість, у 27% рішучість слабо виражена і у інших 27% рішучість не виявлена. За показником довіри у 26% слабо виражена, у 16% цей показник сильно виражений.

Отже, у осіб, в яких присутній ризик суїциду та значний ризик суїциду, виявлено конфлікти з родиною, присутність почуття апатії. Також у осіб з суїцидальним ризиком присутній фактор довіри, це означає, що вони можуть легко попасти під будь-який вплив, наприклад, сайтів з суїцидальним контентом.

З'ясувати ставлення респондента до навколишнього і деякі особистісні установки дозволяє проективна методика «Метод незакінчених речень» Сакса-Леві. Тест включає 26 незакінчених речень, які можуть бути розділені на 10 груп. Деякі групи пропозицій мають відношення до минулого і майбутнього, зачіпають взаємини з родичами і друзями, власні життєві цілі.

Аналіз даних методу незакінчених речень показав, що відношення до батька викликають у респондентів загалом позитивні емоції, як серед чоловіків, так і серед жінок. Загальним для чоловіків і жінок є негативне ставлення до страхів, побоювань. При цьому чоловіки більш негативно ставляться до своїх страхів і побоювань, ніж жінки. Ставлення до себе у жінок в серед-

ньому позитивне, на відміну від чоловіків, в яких відзначено в середньому негативне ставлення. До майбутнього у жінок більш позитивне ставлення, ніж у чоловіків. Ризик здійснення суїциду зростає тим більше, чим яскравіше виражені фрустрація, негативне сприйняття навколишнього світу, а також відсутність усвідомленого прагнення до життя. У чоловіків ці особливості проявляються частіше.

Серед жінок і чоловіків ставлення до матері позитивне, але при цьому жінки частіше висловлюють його в найвищих ступенях, чоловіки ж більш стримані у відповідях. Почуття провини серед чоловіків переживається трохи важче, ніж серед жінок.

Найчастіші відповіді:

– Мій батько рідко: «бачив мене»; «спілкувався зі мною»; «приділяв мені увагу»; «цікавиться мною»;

– Найгірше, що я мав нагоду зробити, це: «вступити до навчального закладу»;

– Головні страхи: павуки, змії, смерть, вчителі, виступи, втратити родину, висота, темрява, собаки;

– Часто: ідеал чоловіка / жінки; матері / батька;

– У реченні «Я люблю свою маму, але ...», – закреслюють «але» або пишуть «... і батька теж».

– Серед респондентів, які мають схильність до суїциду:

– Я боюся <...> свого відображення, смерті, людей, дотиків, нападів;

– Люди, чию перевагу я визнаю <...> відсутні/таких немає;

– Настане той день, коли <...> все закінчиться;

– Моя найбільша слабкість <...> занадто довірливий;

– Якщо все проти мене <...> я проти всіх;

– Порівняно з більшістю інших сімей, моя сім'я <...> неповна.

Серед людей, у яких є схильність до суїциду (12% чоловіків і 6% жінок), є проблеми у взаємовідносинах з сім'єю, вони не задоволені самореалізацією і ставлення до майбутнього залежить від можливості контролювати своє життя і керувати ним за своїм бажанням. У решті опитуваних присутнє позитивне ставлення до себе, що пов'язано з позитивним ставленням до майбутнього і хорошими відносинами в сім'ї і з оточенням.

Виявлення рівня сформованості суїцидальних намірів можливо за допомогою методики Т.Н. Разуваєвої «Опитувальник суїцидального ризику». За результатами опитування, було виявлено: 32% опитуваних мають середній рівень схильності до суїцидальних реакцій; 26% – мають рівень схильності до суїцидальних реакцій вищий від середнього; 24% – мають рівень схильності до суїцидальних реакцій

нижчий від середнього; 12% – схильність до суїциду відсутня; 6% – мають високий рівень схильності до суїциду (володіють дуже високими показниками за всіма діагностичними коефіцієнтами).

Висновки з проведеного дослідження.

Отримані дані свідчать про те, що особливістю інтернет-поведінки є *анонімність* та *безкарність*, яка має цілий ряд наслідків, кіберсуїцид зокрема. Користувачі Інтернету тематично орієнтовані на *пошукові* та *соціальні ресурси*, частота їх відвідин значно вище, ніж інших інтернет-ресурсів. Основні форми інтернет-поведінки можна класифікувати за програмними цілями виходу в «Інтернет»: *пошукова, розважальна, презентаційна, комунікаційна*. Інтернет-користувачі знають і на особистому досвіді відчували *інтернет-тролінг* і *кібермобінг*, на підставі їх обізнаності сформувався негативне, несхвальне враження, що засуджує ставлення до *кіберсуїциду*. Основні причини кіберсуїциду, на думку респондентів, це *проблеми в особистому житті, протест* (до протестних мотивів відноситься помста), заклик, уникнення, самопокарання, відмова від життя.

У молоді, у якої схильність до суїциду вище середнього рівня, присутня схильність до демонстративної поведінки (бажання привернути увагу оточуючих до своїх нещастя, домогтися співчуття і розуміння), афективних реакцій (домінування емоцій над інтелектуальним контролем в оцінці ситуації), максималізму (поширення на всі сфери життя змісту локального конфлікту в якійсь одній життєвій сфері).

Підсумовуючи, зазначимо, що з отриманих результатів можна стверджувати, Інтернет для сучасної молоді став однією з частин життя, за допомогою якого відбувається спілкування в соціальних мережах, швидке отримання потрібної інформації, що допомагає представити себе як іншу особу, яка буде відрізнитися від реальної людини. Молоді люди можуть створювати свій образ замість себе. Звідси з'являються тролі, які можуть використовувати анонімність у своїх цілях, – кібербулери, які заради забавки виплескують негативні емоції.

На жаль, незважаючи на те, що Інтернет – це інструмент миттєвої комунікації, він не може вирішити проблеми самотності людини. Тестування за методиками «Карти ризику суїциду» і «Незакінчених речень» показало, що серед молоді є люди, у яких є проблеми у відношеннях з родичами і оточуючими або вони не мають конкретної мети у своєму житті. Це все приводить до апатії та депресивності і підвищує суїцидальні ризики. Не можна не зазначити, що такі люди мають довірливий характер, що робить їх підвладними зовнішнім маніпуляціям.

Про сайти з суїцидальним контентом знають майже всі користувачі мережі Інтернет,

більше третини інтернет-користувачів стали жертвою кібербулінгу.

Однак досліджень, що стосуються виявлення особливостей впливу мережі Інтернет на суїцидальну поведінку молоді, недостатньо. Оскільки цей феномен є новим, він потребує розробки методології дослідження, вироблення технології зниження ризиків суїциду та алгоритму профілактичних заходів. Це та інше може стати *перспективою подальших розвідок*. Профілактика суїцидальних дій є комплексним завданням, виконання якого можливе за ефективною взаємодією різних прошарків суспільства, має бути забезпечено комплексним підходом та розробкою конкретної превентивної стратегії. Головна причина, чому людина відвідує суїцидальні сайти – пошук шляхів відмови від життя, уникнення особистих проблем і навіть цікавість. Для запобігання кіберсуїциду необхідно скласти план дій, який повинен привести до зниження кількості суїцидів серед молоді та впливу Інтернету на суїцидальну поведінку молоді. Необхідно залучити структури, які будуть працювати для попередження та для профілактики кіберсуїциду. Основний акцент повинен ставитися на заходи превентивної профілактики, спрямованої на підтримку і розвиток умов, що сприяють збереженню фізичного, особистісного та соціального здоров'я і попередженню несприятливого впливу на нього факторів соціального і природного середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биляков А. Самоубийство нынче в моде? 2005. URL: <https://from-ua.com/articles/6286-samoubiistvo-ninche-v-mode.html>.
2. Бондар Т.В. Стильові особливості повсякденних практик українських підлітків. Харків, 2010. 186 с.
3. Данные мониторинга суицидальных попыток в г. Одессе за период 2001-2005 гг / В.А.Розанов, С.Е. Захаров, П.Н. Жужуленко, Г.Ф. Кривда. *Суицидология*. 2012. №4. С. 3–10.
4. Кравчук А. Кібербулінг та право на безпеку. 2016. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/insh/kiberbulling-ta-pravo-na-bezpeku-.html>.
5. Мамчиц Р. Украинцы предпочитают уходить из жизни по собственному желанию. 2013. URL: <https://www.ukraine.ru/analytics/113597.html>.
6. Найдьонова Л. Проблема кібербулінгу і його типи. 2016. URL: <https://familytimes.com.ua/harakter/kiberbuling>.
7. Нікон Н.О. Суїцидальна поведінка населення у сучасному українському суспільстві: аналіз статистичних даних. *II International scientific conference "Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities"*: February 22th, 2019. Kaunas: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. P. 369–371.
8. Поговоримо про кібербулінг у день безпеки в Інтернеті. 2017. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1200-qqq-17-m2-06-02-2017-pogovormo-pro-kberbuling-u-den-bezpeki-v-nternet>.

9. Розанов В.А. Перспективы предикции суицидального поведения. *Клинико-лабораторный консилиум*. 2010. № 1. С. 53–40.

10. Розанов В.А., Захаров С.Е., Кривда Г.Ф., Пирожено Л.А. Завершенные самоубийства в Одесском регионе за период 2000–2002 гг. *Український вісник психоневрології*. 2006. Т. 14, вып. 1 (46). С. 92–95.

11. Сологуб К.В. Кіберсуїцид у сучасному суспільстві. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали дванадцятої міжнародної науково-*

практичної конференції (м. Одеса, 19 листопада 2018 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса : ФОР Бондаренко М.О., 2018. С. 43–45.

12. Стеценко Г. В Україні бум самогубств: щорічно зводять рахунки з життям 12 тисяч чоловік. URL: <http://www.bagnet.org/news/ukraine/172427>.

13. Birbal R. Cybersuicide and the adolescent population: challenges of the future? *International Journal of Adolescent Medicine and Health*. 2009. № 2. P. 151–159.